

“BURBUNAK ETA ETSAYAK” DOKUMENTALA

Hizkuntzari luparekin begiratzzen zaionean...

Eñaut Agirre Goia (DOBERA Euskara Elkartea)

DOBERAK eta Aranzadi Zientzia Elkartek 400 hitz bildu dituzte Hernanin, animalia eta landareenak. Hor oinarrituta, azaroan kaleratu da “Burbunak eta Etsayak” dokumentala, 25 hernalarrei egindako elkarrizketak biltzen dituena.

Hizkuntzari luparekin begiratzzen diogunean, txundituta geratzen gara. Hartu dezagun “arbola” hitza, eta jarri lupa: zenbat hitz biltzen ditu bere baitan? *Piñua*, *haitza* eta *pagua*... eta zenbat gehiago? *makala*, *urkiya*, *plantanua*, *norteko haitza*... konforme, ezagunak zaizkigu horiek ere; eta *astiarra*, *zumarra*, *haltza*, *lizarra*... herri izenak, ados; eta *elorri txuriya* eta *elorri beltza* eta *otsalizarra*, *zumalika txuriya*, *zumalika beltza*, *zumandarra*, *hostotxuriya*... Epa, epa! Nahikoa, nahikoa. Nahikoa, oraingo.

Izen horiek etengabe dabilta herritar batzuen ahotan. Berdin gertatzen zaigu belaze bateko belarrei begiratu-ta. Edo arrainei, edo ugaztunei, edo txoriei. Zenbat izen biltzen ote dira “txori” hitzaren atzean... Espezie horiek hor daude gaur egun, eta seguruenera egongo dira gero ere. Izenak, ordea, ez dakigu noiz arte egongo diren hor. Horregatik, bilketa lanean dira herri asko: Mutriku, Eibar, Zarautz, Hondarribia... eta azken bi urteetan, baita Hernani ere.

Julian Apaolaza eta Iñaki Sanz-Azkue belarrak ezagutzen.

“AMORRAYAK JUAN DA PUTZURA SARIAK...”

Ez da harritzekoa oraintxe aritzea bilketa lan horiek egiten Euskal Herriko hainbat herritan. “Amorrayak putzuan” bezala daude naturako hitzak bizirik gaur gaurkoz, eta hori aprobetxatzea da arrantzale onaren legea, Txabolategik¹ ederki zekien bezala: “*Amorrayak juan da putzura sariak, iñoiz bota oi ditu arrantzaliak, arren orduko lanak dira debaldiak...*”. Urte batzuk barru, alferrik izan litekeelako lan horietan hastea.

DOBERA Euskara Elkarrekin eta Aranzadi Zientzia Elkarrekin ia 60 elkarrizketa egin dituzte Hernaniko etxe eta baserrietan. Naturako 400 espezieren izenak bildu dira, animalia eta landare, eta corpusa osatua dago, dagoeneko. Hitzez gain, jakintza kulturala edo medizinala ere bada: *Arrobiyuaren* kondaira, *berbena-belarrarekin* egindako enplastoak, *gibel-belarrarekin* hepatitisaren kontrako erremedioa, ukenduak, infekzioen kontrako belarrak...

LEGARRETATARRAK ETA ELOSEGITARRAK JAKIN BEHARREKOA

Kuriositatez betea dago natura. Legarretatarrak ur zaleak izan behar dute, nahita nahi ez. Legarra da, hain zuen, erriorearen ertzean egiten den harri-txintxarra edo harri pila. Karabelera joan, eta begiratu erriorearen erdian dagoen harri pila handiari: Urumeako hondartza deitzen diote, orain, batzuk; Urumeako legarra, beste batzuk. Erreparatu, eta behin baino gehiagotan ikusiko duzu bertan *lear-txoriya*, begi handi eta lepo-azpi zuri-zuriarekin.

Elosegitarrak ezagutzen baduzue, berriz, eta patxaran zaleak badira, ez larritu, beren sustraietatik edaten ari dira

eta. *Elortz* hitzetik datorren abizen horrek, “*elorri lekua*” esan nahi du. Eta hain zuzen, patxarana edo basarana ematen duen arbolari *elorri beltza* esaten zaio Hernanin. *Elorri txuriya* ere izan liteke, noski, eta kasu horretan tximistaren kontra etxeetan jartzen den gurutzera eramango gaitu. *Elorriya* eta *lizarra* dira tximistak inoiz jotzen ez dituen bi arbolak. Hortik, San Joanetan etxe atarietan jartzen diren lizar adarrak ere, tximisten eta izpiritu gaiztoen kontrakoak.

Kuriositateak dira, eta hainbat eta hainbat bilatu litezke horrelakoak. Hizkuntzari lupa jartzea, edo hiztunei mikrofonoa jartzea besterik ez dago horiek deskubritzeko.

ZAZPI HERRITAN KANPAIAK JO ARTE LIBRATZEN EZ DENA

Behin entzunez gero, ez zaizu ahaztuko. Hori da kondaierek lortzen dutena. *Arrobiyua* baba-eltzean sartu zitzaizen baso-mutirik ez zuten kontatzerik izan, denak hil baitziren; baina *muskarrak* heldu zion zakurraren jabeak kontatu zuen, eta denak kirioak dantzan jarri zituen. *Muskarrak* hortzekin “presa” egiten omen du, eta ez omen da libratzen zazpi herritan kanpaiak jo arte. Sorginkeri itxura izan arren, badute egiatik zerbait, eta begiak erne ibiltzera behartuko ditu mendian dabilzanak.

Sorginkeriekin segika, hainbat urtez sorginkeri bezala jotzen ziren erremedioak ere hor daude, gure herrian erabiltzeari inoiz utzi ez diegunak. Odola garbitzeko *txangorriya* bezalakorik ez omen da; beheakoa lehertzeko *lahar-puntak*; txitxarentzako *errura*; giltzurdinrentzako *giltzurdin-belarra*; edo depresioarentzako *Sanjuan-loria*, adibidez.

¹Jose Joakin Erroizenea Intxauspe “Txabolategi”, Hernanin ezagutzen den lehendabiziko bertsolaria (1769-1819).

Agerre baserrian iñistorrari buruzko elkarrizketa, Kepa Urreaga eta Maria Rita Mirandarekin.

DOKUMENTALA KALEAN DA, BI URTEKO LANA ETA GERO

Bi urteko lana izan da. Informazioaren zati txiki bat hartu, eta dokumentala kaleratu dute DOBERAK eta Aranzadik. Herritarren eskura dago *"Burbunak eta Etsayak"* izeneko DVDa. Hernaniarrak dira hiztunak, eta hernaniarrentzat da produktua. Hernanitik Hernanira. Belaunaldiz belaunaldi gaur arte iritsi den jakinduria, 60 minututan bildua.

Ereñotzuko San Antonio parrokiaren 200 lagun bildu ziren dokumental aurkezpenean, azaroaren 14an. Geroztik, Hernanin ere arrakasta politarekin aurkeztu zen Biteri kultur etxean, Euskararen Eguneko ekintzei itxiera eman zien ekitaldian. Eta horrez gain, Durangoko Azokako Iru-dieneara ere iritsi dira Hernaniko oihartzunak.

Lau hernaniar aritu dira lanean², batez ere, eta hainbat kideren kolaborazioa izan dute³. Ezin konta ahala ordu daude atzean, eta Ereñotzuko Auzo Udalaren eta Hernaniko Udalaren behar beharrezko babesa izan du proiektuak.

HIZKUNTZA AFEKTIBOA, HIZKUNTZA EFEKTIBOA

Hernaniarrentzat oso erakargarria da dokumental hau. Kontatzen direnaren gain, kontatzen den hizkuntzak berak badu xarma berezi bat hernaniarrentzat. Hasi Jauregiko muturretik eta Ereñotzu auzoraino, hizkuntza ia ez da al-

datzen, baina ez da berdin-berdina ere. Edozein hernaniarri gustukoa egingo zaion euskara, hiztunik abilenek hitz egindakoa, erritmoz betea, gertukoa, afektiboa, eta efektiboa.

Horrez gain, ordea, azpi-tituluak ere baditu dokumentalak. Lau modutara emango dira azpi-tituluak: Hernaniko euskararen, euskara batuan, gaztelaniaz eta ingelesez.

ATE BAT IREKITZEAK BESTE MILA ZABALTZEN DITU

Etorkizunera begira, lehenengo eta behin, DOBERAK eta Aranzadik liburu bat kaleratu nahi dute argitaratu gabe geratu den informazioarekin. Landare eta animalia espezieen fitxak bilduko ditu: Hernaniko izenak, euskara batukoak, izen zientifikoak, eta hernaniarrek horien gainean esanak.

Baina, ate bat irekitzeak beste mila zabaltzen ditu (adibidez, ikusi Iñaki Sanz-Azkueren erreportajea)⁴. Eta hala etorri dira Akolako Putzuxarko iturria berritzeko lanak⁵, eta horrekin lotutako gobara egiteari buruzko erreportajea, adibidez. Baina ez dira bakarrak. Garai bateko gizarte ohiturak ziren *Atsolorra* edo gaixoardietako bisitak; edo hain preziatua zen iñistorra biltzeko *harrapazka* famatua; *aaldiya* bezala ezagutzen zen bide-garbiketa eguna... ahazteko bidean zen hori bildu eta zabaltzeko proiektuak martxan dira, hernaniarrena izan denak, hernaniarrena izaten jarrai dezan.

² Elkarrizketak eta gidoia: Iñaki Sanz-Azkue eta Eñaut Agirre; irudiak eta post-produkzioa: Joxan Ruiz eta Jon Mari Beasain. ³ Irudiak hartzen Egoitz Alkorta hernaniarra eta Ander Izagirre elgoibartarra. Itzulpenak egin dituztenak, beren etxeko atek zabaltu dituztenak, eta abar luze bat. ⁴ Iñaki Sanz-Azkuek Elur-Txoriren gainean egindako erreportajea sortu zen, "Burbunak eta Etsayak"-erako egin zituen elkarrizketetan, *elur-txoriya* izena behin eta berriz atera zelako. ⁵ Ikusi: <https://youtu.be/Wh83mwF62ag>